

Tadeusz KOPYŚ

DOI 10.14746/ssp.2025.1.11

Uniwersytet Jagielloński

 <https://orcid.org/0000-0002-9548-4591>

Ewolucja koncepcji narodu w węgierskiej polityce po 1989 roku

Streszczenie: Ewolucja węgierskiej koncepcji narodu jest naznaczona stopniowym przejściem od luźnej tożsamości politycznej i kulturowej, skupionej wokół monarchii i państwa, do bardziej etnicznie zdefiniowanej i językowo naznaczonej koncepcji narodu. W szczególności wiek XIX i XX odegrały kluczową rolę w definiowaniu węgierskiego nacjonalizmu, ze znacznym naciskiem na język węgierski, integralność terytorialną i suwerenność narodową. Obecnie naród węgierski jest definiowany zarówno przez silne poczucie ciągłości historycznej, jak i zaangażowanie w określony zestaw wartości kulturowych i politycznych, ale napięcie między nacjonalizmem a integracją europejską nadal kształtuje jego ewoluującą tożsamość. Rząd Orbána, szczególnie po 2010 r., opowiadał się za wizją „chrześcijańskich Węgier”, rozwijał kontakty z mniejszością węgierską w krajach sąsiednich i podkreślał zachowanie narodowych wartości i kultury w kontekście europejskim. Podczas gdy Orbán, pragmatycznie popiera członkostwo w UE, jego rząd jednocześnie krytykował instytucje UE za to, co określano jako nadmierne wkraczanie w wewnętrzne sprawy Węgier.

Słowa kluczowe: Węgry, diaspora poza granicami, polityka narodowa, koncepcja narodu

Wprowadzenie

Traktat w Trianon i jego demograficzne i terytorialne konsekwencje sprawiły, że po 1920 roku zmieniła się koncepcja narodu: nastąpiło odejście od koncepcji narodu politycznego i stopniowe przechodzenie do koncepcji narodu kulturowego (Egyed, 1943, s. 19–20). Transformacja polityczna po 1989 roku umożliwiła politykom z Budapesztu ponowne wskrzeszenie dyskursu narodowego. Zaczęły się debaty na temat tego czym jest jedność narodowa dla Węgier i jak wskrzesić ową jedność i w jakiej formie.

Artykuł udostępniany jest na licencji Creative Commons – CC-BY-SA 4.0 – uznanie autorstwa, użycie niekomercyjne, na tych samych warunkach.

Obecnie naród węgierski jest definiowany zarówno przez silne poczucie ciągłości historycznej, jak i zaangażowanie w określony zestaw wartości kulturowych i politycznych, ale napięcie między nacjonalizmem a integracją europejską nadal kształtuje jego ewoluującą tożsamość. Po transformacji politycznej należało po pierwsze zmienić sposób mówienia o narodzie, także tej jego części która żyła poza granicami Węgier. Dziś symbolem tej jakościowej zmiany jest używanie w oficjalnych wypowiedziach słowa *külhoni* (poza ojczyzną) zamiast określenia *határon túli* (żyjący poza granicami) (Bárdi, 2012). Ponadto często zdarza się, że społeczności węgierskie za granicą są definiowane jako wspólnoty przymusowe, powstałe po 1920 roku w wyniku woli mocarstw, a nie procesów społecznych i niezależnej woli. Jest to oznaka doprecyzowania pojęć.

Na Węgrzech po zmianie ustroju polityka narodowa, czyli polityka państwa węgierskiego wobec Węgrów za granicą, stała się nową agendą rządu. Po nowelizacji konstytucji w 1989 r. w węgierskiej Ustawie Zasadniczej zapisano: „Republika Węgierska czuje się odpowiedzialna za los Węgrów mieszkających poza jej granicami i wspiera rozwój ich stosunków z Węgrami” (Smuk, 2015, s. 99–105). Podczas rządów Antalla (1990–1993) ustalono priorytety węgierskiej polityki zagranicznej. Były to: integracja euroatlantycka, rozwój dobrosąsiedzkich stosunków i wsparcie dla Węgrów za granicą. Później, za rządów prawicowych, sprawa Węgrów żyjących w diasporze zawsze miała pierwszeństwo przed dobrymi stosunkami sąsiedzkimi, natomiast w przypadku gabinetu lewicowo-liberalnego nacisk kładziono na politykę dobrosąsiedzką (Szarka, 1998). Od 1994 roku, kiedy władze przejął socjalistyczny rząd Horna dyskurs związany z diasporą zszedł na plan dalszy. Stało się to po części za sprawą państw sąsiednich, które zaprotestowały przeciwko konferencji zorganizowanej w Budapeszcie a zatytułowanej *A Magyarországnak és a határon túli magyarságnak* (Węgry i Węgrzy za granicą), która odbyła się w dniach 4–5 lipca 1996 r. Był to pierwszy szczyt węgiersko-węgierski. Sąsiednie stolicy zareagowały z niepokojem. Rząd w Belgradzie potępił „przyjęcie odpowiedzialności” przez rząd węgierski za mniejszości węgierskie i w wydanym memorandum wskazał, że „wspólna deklaracja tej konferencji stanowi krok w dążeniu Węgier do rozszerzenia kompetencji swojego rządu na obywateli krajów sąsiednich” (*Pozsony és Belgrád...*, 1996).

Węgierska koncepcja „jednolitego narodu” (*nemzetegység*) jest kluczowym elementem tożsamości narodowej i polityki tego kraju. Ta idea odnosi się do przekonania, że wszyscy etniczni Węgrzy, niezależnie od

miejsca zamieszkania, tworzą jeden, zjednoczony naród. Obejmuje ona Węgrów zarówno w granicach Węgier, jak i w diasporze, szczególnie tych w sąsiednich krajach, w których społeczności węgierskie ukształtowały się w wyniku zmian historycznych granic. Do historii przeszła wypowiedź premiera Józsefa Antalla na kongresie MDF (Węgierskie Forum Demokratyczne), który powiedział: „W sensie prawnym, na podstawie węgierskiego prawa publicznego, jako szef rządu Węgier [...] pragnę być premierem piętnastu milionów Węgrów” (Egedy, 2013, s. 66–75). Rząd Antalla oświadczył, że w jego rozumieniu społeczności węgierskie zamieszkujące państwa sąsiadujące z Węgrami stanowią integralną część narodu węgierskiego. Słowa premiera Antalla na długo zdefiniowały węgierską politykę wewnętrzną, gdyż zmusiły późniejszych premierów do zajęcia stanowiska w sprawie Węgrów za granicą. Sformułowano wówczas zasadę, że rząd w Budapeszcie będzie respektował opinię Węgrów mieszkających w krajach sąsiednich we wszystkich sprawach dotyczących tych środowisk (Bárdi, 2004, s. 140–141). Kolejni premierzy nie zawsze podzielali sposób myślenia Antalla. Przykładowo socjalista Gyula Horn uważał się za „premera dziesięciu milionów Węgrów”, podczas gdy Viktor Orbán z kolei przyjął ideę Antalla, czyniąc z troski o „piętnaście milionów Węgrów” jeden z priorytetów swojego rządu; dodajmy ważny priorytet za pomocą którego utrzymuje się przy władzy po 2010 roku.

Jak chrześcijańscy konserwatyści skupieni wokół Antalla odnosili się do idei integracji europejskiej? Idea narodu reprezentowana przez ten obóz nie negowała aspiracji euroatlantyckich, więc podkreślenie tożsamości narodowej w dyskursie rządu samo w sobie nie wykluczało przystąpienia do Unii Europejskiej. Dobrowolne ograniczenie nowo odzyskanej suwerenności było oczywiście poważnym wyzwaniem także dla konserwatywnej koncepcji narodu, ale nie był to dylemat nierozwiązalny. Antall podkreślił, że „idea narodowa dobrze pasuje do idei federalizmu” i w tym względzie odniósł się do XIX-wiecznego barona Józsefa Eötvösa, który wyrażał podobne poglądy (Erdőd, 2011, s. 192–197).

W czasach rządu Józsefa Antalla w odrębnym programie rządowym sformułowano politykę narodową, która była równoznaczna z prawem do samostanowienia, prawem do autonomii kulturalnej. Przystąpiono także do jak najszybszego zbudowania instytucjonalnego systemu pomocy Węgrom mieszkającym za granicą. Tak powstał Sekretariat ds. Węgrów za Granicą (Határon Túli Magyarok Titkársága) w ramach Kancelarii Premiera w 1990 r., jednak dwa lata później został przekształcony w Biuro

ds. Węgrów za Granicą (Határon Túli Magyarok Hivatal, HTMH) jako organ krajowy i podlegał nadzorowi Ministerstwa Spraw Zagranicznych. W okresie lewicowego rządu Gyuli Horna HTMH znalazło się pod nadzorem Kancelarii Premiera, a następnie od 1998 r., za czasów pierwszego rządu Orbána, ponownie Ministerstwo Spraw Zagranicznych objęło go swoimi prerogatywami. Przez kolejną dekadę instytucje zajmujące się diasporą węgierską były podporządkowywane różnym organom rządowym. Wreszcie w 2002 roku, rząd Medgyessy'ego podporządkował HTMH ponownie urzędowi premiera, aż kolejny rząd Ferenc Gyurcsány w 2006 r. urząd ten zlikwidował w ramach reformy administracji publicznej. Od 2007 r. do wyborów w 2010 r. problematyką Węgrów za granicą zajmował się Departament Polityki Narodowej Sekretariatu Stanu ds. Stosunków Zagranicznych i Polityki Narodowej w Kancelarii Premiera. W 2010 roku do władzy doszedł Fidesz, podnosząc kwestię mniejszości węgierskiej za granicą do tego samego poziomu, co każdą inną politykę sektorową, a pod względem politycznym za sektor ten odpowiadał wicepremier odpowiedzialny za politykę krajową (Bárdi, 2004). Należy tu zaznaczyć, że od 1990 do 2010 roku interpretacja polityki narodowej była uzależniona od światopoglądu aktualnie sprawującego władzę w Budapeszcie rządu. Premier Antall był zwolennikiem inkluzyjnej teorii narodu. Co ważne, Antall podkreślił, że należy radykalnie zerwać z „internacjonalistyczną” polityką reżimu komunistycznego, która całkowicie zignorowała istnienie trzech milionów Węgrów mieszkających w krajach sąsiednich (Antall, 2008, s. 107).

Rozważania na temat tożsamości narodowej po 1989 roku

Historyczny rozwój koncepcji narodu na Węgrzech zawiera zarówno elementy etniczno-kulturowe, jak i polityczne. W czasach nowożytnych na Węgrzech wspólnota warstw uprzywilejowanych, określana po łacinie jako *natio Hungarica*, obejmowała nie tylko etnicznych Węgrów, ale także inne narodowości. Przed reformami oświeceniowymi przynależność do wspólnoty politycznej była ważniejsza niż narodowość (Halász, 2013, s. 152–177). Obecna dyskusja na temat koncepcji narodu bierze swój początek w podziałach na obozy polityczne w okresie międzywojennym, na pisarzy ludowych i obóz miejski (*urbanusok*). Kiedy po 1920 roku znaczna część ludności węgierskiej stała się mniejszością poza granicami kraju (Węgry straciły na mocy traktatu w Trianon ponad 70% swojego

terytorium i ponad 60% przedwojennej populacji liczącej 20,8 miliona) koncepcja etniczno-kulturowa narodu wysunęła się na pierwszy plan (Halász, 2013, s. 152–177). Z kolei okres dyktatury komunistycznej po 1945 roku oznaczał odejście od dyskursu narodowego, a patriotyzm i duma z bycia Węgrem była klasyfikowana jako nacjonalizm. Pod koniec lat 80. i w czasie wyborów parlamentarnych w 1990 r. ponownie podniesiono problemy etnicznych Węgrów w sąsiednich krajach i kwestię oraz debatę kto należy do narodu. We współczesnym dyskursie narodowym dominują dwa obozy: narodowo-konserwatywny i liberalno-lewicowy.

Kiedy w latach 1998–2002 powstał pierwszy rząd Orbána, Fidesz i jego „pomarańczowa platforma” stworzył nową jakość w dyskursie narodowym. W tym czteroletnim okresie próbowano nakreślić nową obywatelską koncepcję narodu (Fowler, 2004, s. 80–114). Koncepcja narodu etycznego i kokarda w trzech narodowych kolorach, stały się symbolami podziałów politycznych. Już pierwszy rząd Fideszu podjął się czegoś więcej niż tylko utrwalania koncepcji narodu kulturowego, bo doszło do polaryzacji całego społeczeństwa. Świadomie integrował retorykę narodową innych prawicowych partii i dążył do utożsamienia większości społeczeństwa z nowymi treściami tożsamości politycznej, zbudowanymi na koncepcji narodu kulturowego. Według tej konstrukcji, naród był wspólnotą tych, którzy popierają Fidesz. „Każdy, kto czuje, że chce należeć do narodu węgierskiego, powinien głosować za programem rządowym” – powiedział 4 lipca 1998 r. na jednym z wieców politycznych lider Fideszu (Kántor, 2006).

Będąc po 2002 roku w opozycji, Fidesz z powodzeniem opracował techniki, aby zmonopolizować dyskurs narodowy w opozycji do lewicy, liberałów i zielonych (*Nemzeti identitás...*, 2013). Dodatkowo po 2002 roku Fidesz połączył „interes narodowy” z bagatelizowaniem gry politycznej twierdząc, że istniejący ustrój polityczny nie jest w stanie odzwierciedlić woli narodu (suwerena). To tłumaczy sukces Fideszu w 2010 roku i sprawowanie władzy przez tę partię przez kolejne 15 lat. Po przegranych wyborach w 2002 r., naród stał się dla Fideszu alternatywą dla legitymacji parlamentarnej. Pojęcie narodu w dyskursie tej partii poszerzyło się: naród obejmował także diasporę węgierską, ale miał też przeciwników w postaci świata finansjery, która rządziła w imieniu lewicy (Szabó, 2007, s. 129–131). Stolica, Budapeszt, była w rękach socjalistów i liberałów, ale rząd Fideszu zaoferował fundusze na renowację miast prowincjonalnych, tych z lojalnym przywództwem. Populizm uwikłał się w nacjonalizm. Za czasów rządów Orbána odbudowano zdewastowany

podczas drugiej wojny światowej most Márii-Valérii, zbudowano również nowy gmach Teatru Narodowego w Budapeszcie będący symbolem żywotności i prężności węgierskiej kultury. Jednym z ważniejszych projektów ideowych była budowa monumentalnego Domu Terroru w Budapeszcie (*Terror Háza*), niezwykle sugestywnego, multimedialnego muzeum poświęconego pamięci ofiar faszyzmu i komunizmu, które na nowo interpretuje najnowszą historię Węgier. Wreszcie Park Tysiąclecia (*MILLENÁRIS PARK*) – nowa przestrzeń wystawiennicza, na nowo zinterpretowała współczesną kulturową i polityczną przestrzeń miejską, ale też edukowała na temat narodowych sukcesów (Kiss, 2017, s. 241–243). Przeniesienie korony św. Stefana z muzeum do parlamentu oznaczało podkreślenie ciągłości w prawie publicznym.

We wczesnym okresie liberalnym, partia Orbána głosiła koncepcję narodu skoncentrowaną na identyfikacji etnicznej i zaangażowaniu, w której węgierskość była określana przez indywidualną wolę. Koncepcja narodu według Fideszu ewoluowała i w 2002 roku członkowie narodu węgierskiego byli „...związani tysiącletnią historią i tradycjami narodowymi”. Wreszcie w 2015 r. László Kövér, przewodniczący Zgromadzenia Narodowego od 2010 r., stwierdził, że węgierskość nie jest nabywana przez urodzenie, ale przez „wybory, decyzje” i praktykowanie „wspólnego losu” z narodem węgierskim. W 2018 roku Orban dodatkowo zdefiniował naród jako „wspólnotę ‘pracowitych’ obywateli” wykluczając z narodu tych, którzy są uważani za nieproduktywnych (osoby korzystające z pomocy społecznej często kojarzone z mniejszością romską) (Demeres, 2024, s. 1–16).

Dowodem na różne pojmowanie wspólnoty narodowej przez główne partie polityczne na Węgrzech była nieważność referendum w sprawie podwójnego obywatelstwa z 2004 roku. W tym czasie jak w soczewce skupiły się spory pomiędzy zwolennikami koncepcji narodu kulturowego (etnicznego) i politycznego. Rządząca koalicja lewicowo-liberalna (w 2004 r. kierował nią Ferenc Gyurcsány) wezwała do bojkotu referendum i wykorzystała kwestię mniejszości węgierskich do mobilizacji przeciwko środowiskom pravicowym skupionym wokół Fideszu. Lewicowe ugrupowania zniechęciły społeczeństwo do udziału w referendum sugerując, że miliony Węgrów z krajów sąsiednich przyjadą na Węgry, a świadczeniami socjalnymi trzeba będzie się z nimi dzielić. Dodatkowo socjaliści obawiali się, że dzięki podwójnemu obywatelstwu etniczni Węgrzy otrzymają prawa wyborcze i w wyborach parlamentarnych będą popierać obóz konserwatywny (Kántor, 2006, s. 37–51). Wyjątkowo nieharmonij-

ne referendum w sprawie podwójnego obywatelstwa, wykorzystywane ze wszystkich stron zgodnie z interesami politycznymi poszczególnych partii, uświadomiło najwybitniejszym analitykom, jak jednostronne relacje i partykularne interesy napędzały węgierskie procesy polityczne. Koncepcje „odpowiedzialnego partnerstwa”, „wzajemnej sprawiedliwości” i „równoległego budowania narodu” (*párhuzamos nemzetépítés*) zdają się zyskiwać na znaczeniu od tego czasu. Etniczni Węgrzy za granicą (diaspora w sąsiednich krajach) widzieli w nieudanym referendum „drugi Trianon”, cios dla idei jedności narodu węgierskiego, wreszcie „zdradę narodową”. Postrzegali niepowodzenie referendum jako odrzucenie społeczności węgierskich za granicą i ich symboliczne wykluczenie z narodu węgierskiego. Rząd kierowany przez Fidesz wykorzystał etniczno-kulturową koncepcję narodu, aby przyciągnąć etnicznych Węgrów za granicą, ale także ludność na Węgrzech, przedstawiając się jako obrońca narodu węgierskiego. Stało się to jednak dopiero po 2010 roku.

Instytucja podwójnego obywatelstwa spotkała się z dużym uznaniem w środowiskach diaspory. Wśród Węgrów w Siedmiogrodzie tylko 9 procent było przeciwnych podwójnemu obywatelstwu, a do 2012 r., odsetek przeciwników tej ustawy spadł do 2,6 procent (Kiss, 2016, s. 18–19). Podwójne obywatelstwo miało szczególnie ważne znaczenie dla tych etnicznych Węgrów w sąsiednich krajach, którzy mieszkali w krajach UE i mogli podróżować i pracować w krajach Unii Europejskiej. Dla Węgrów z krajów spoza UE, czyli Serbii i Ukrainy, węgierski paszport oznaczał także dostęp do krajów Europy Zachodniej (*Europe's Big Problem...*, 2016).

Orbán twierdził, że jego „nieliberalne państwo” stosuje narodowe podejście, dostosowuje się do doświadczeń Europy Środkowej, ale także czerpie rozwiązania z tych innych globalnych nieliberalnych modeli. Fidesz podjął się czegoś więcej niż tylko realizowania idei narodu kulturowego. Świadomie integrował retorykę narodową innych partii prawicowych i starała się sprawić, aby większość społeczeństwa identyfikowała się z nową treścią tożsamościową zbudowaną wokół koncepcji narodu.

Rządy pod przewodnictwem Viktora Orbána po 2010 roku są zaangażowane w budowanie narodu. Płaszczyzny tych działań obejmowały zjednoczenie podzielonych części narodu, ochronę tożsamości narodowej i utrzymanie suwerenności państwa węgierskiego. Punktem wyjścia zjednoczenia podzielonych części narodu jest ochrona praw mniejszości węgierskiej, wspieranie jej ewentualnej ekspansji (aspiracji ku autonomii) oraz rozwój jej potęgi gospodarczej i kulturalnej. Jednym z jego

najważniejszych narzędzi była ustawa nr XLV z 2010 r. o podwójnym obywatelstwie.

Ideologia zjednoczenia narodowego zaczyna się od jedności Węgrów ponad istniejącymi granicami narodowymi, którą można zinstytucjonalizować poprzez rozbięcie granic państwa narodowego (integracja z UE). Z tej perspektywy społeczeństwa mniejszości węgierskiej stanowią odrębną część narodu węgierskiego zamieszkującą inne kraje. Magyar Állandó Értekezlet (Stała Węgierska Konferencja – MÁÉRT) symbolizowała polityczną jedność węgierskiej wspólnoty etniczno-kulturowej¹, a instytucja węgierskiego dowodu osobistego ustanowiła związek z państwem węgierskim na poziomie jednostki (Németh, 2002, s. 241).

Idea zjednoczenia narodu bez zmiany granic, wraz z retoryką kładącą nacisk na symboliczne gesty działała niekiedy jak miecz obosieczny. Dla Węgrów zmagających się z problemami egzystencjalnymi, przede wszystkim w Serbii i na Ukrainie, węgierski paszport oznaczał wyjście na międzynarodowy rynek pracy. Uzyskaniu węgierskiego dowodu osobistego towarzyszył masowy exodus społeczności, a zwłaszcza młodych ludzi. Na Zakarpaciu liczba ludności węgierskiej w ciągu 10 lat zmniejszyła się ze 150 tys. do 80–100 tys., natomiast w serbskiej Wojwodinie z poprzednich 250 tys. zostało obecnie około 150–180 tys. Węgrów, co oznacza spadek o 40% (Tátrai i in., 2018, s. 4–29).

Pomiędzy koncepcją narodu politycznego i kulturowego

Współczesne badania wskazują, że około 70 proc. ankietowanych uznaje język ojczysty i kulturę za elementy definiujące tożsamość narodową. Pisarz András Sütő stwierdził nawet: „Tracąc swój język: traci się cel istnienia” (Sütő, 1977, s. 163). Na pytanie, w jakim stopniu Węgrzy w krajach sąsiednich czują się częścią narodu węgierskiego, mieszkańcy Siedmiogrodu najczęściej (82 proc.) odpowiadali twierdząco, natomiast w Górnych Węgrzech, na Zakarpaciu i w Wojwodinie odsetek odpowiedzi twierdzących wyniósł około 70 proc. Na pytanie, w jakim stopniu czują się częścią państwa (narodu), w którym aktualnie żyją, 65 procent Węgrów w Siedmiogrodzie odpowiedziało, że czują się częścią narodu rumuńskiego, 38 procent na terenie Słowacji, 40 procent w Wojwodinie

¹ Instytucja ta powstała w 1999 roku za czasów pierwszego rządu Viktora Orbana.

(Tózsér, 2020, s. 327–342). Badania ankietowe przeprowadzone przez jednego z uczonych w 2012 roku wśród Węgrów młodszego pokolenia poza granicami dowiodły, że młodzież w wieku 15–29 lat charakteryzowała się silną węgierską tożsamością narodową. Co najmniej dwie trzecie z nich uważało, że Węgry są ich ojczyzną, kochają i cenią naród, do którego należą. Co drugi ankietowany był dumny ze swego węgierskiego obywatelstwa, dumny z Węgier, z czynów Węgrów. Jednak co najmniej połowa ankietowanych wyrażała opinie, że „lepiej byłoby, gdyby osoby niebędące obywatelami Węgier wyprowadziły się z Węgier” lub że „ogólnie rzecz biorąc, Węgrzy różnią się od osób niebędących obywatelami Węgier” (Székely, 2014, s. 135–145).

Na Węgrzech debaty wokół Karty Węgry zapoczątkowały publiczną debatę polityczną na temat różnych koncepcji narodowości, w której mówcy, zgodnie ze swoimi poglądami, stawali w obronie bliskich im definicji narodu (kulturowego i politycznego). Zdaniem Tamása Bauera węgierski naród polityczny i obywatele węgierscy to nakładające się kategorie. Doszedł on do wniosku, że Węgrzy w Rumunii i na Słowacji stali się również członkami odpowiednio słowackiego i rumuńskiego narodu politycznego. Stanowisko Bauera było krytykowane przez kilku innych uczonych – w tym Zoltána Kántora i Jánosa László Farkasa. Twierdzili oni, że choć nie ulega wątpliwości, iż Węgrzy po drugiej stronie granicy są obywatelami innego państwa i w ten sposób stali się *de facto* częścią wspólnoty politycznej innego kraju, nie przekreśla to faktu, że nadal czują się częścią węgierskiego narodu politycznego.

Węgierski badacz László Szarka podjął interesującą próbę pogodzenia koncepcji narodu kulturowego i politycznego w węgierskiej polityce publicznej i prawie publicznym. Według niego węgierski naród kulturowy można sobie wyobrazić jako wytwór Węgrów (naród polityczny) i Węgrów zza granicy. Polityka narodowa, rozumiana w ten sposób, jest strategią polityczną reprezentującą interesy narodu kulturowego. Mniejszości węgierskie, stanowiące część węgierskiego narodu politycznego, twierdzą, że mogą należeć do narodu kulturowego, ponieważ ich społeczności mają pluralistyczne (częściowo węgierskie) poczucie tożsamości. Jego zdaniem polityka narodowa oparta na tej koncepcji może doprowadzić do rozwoju inkluzywnej, nowoczesnej świadomości narodowej, która nie będzie pomijać mniejszości narodowych na Węgrzech, a co za tym idzie, jej wdrożenie może ułatwić integrację społeczną największej mniejszości na Węgrzech, jaką są Romowie (Szarka, 2013).

W związku z kwestią podwójnego obywatelstwa stało się jasne, że elity mniejszości węgierskiej są coraz bardziej powiązane z będącym wówczas jeszcze w opozycji Fideszem. (Po 2004 roku lewicowo-liberalna koalicja na Węgrzech stała się nie do przyjęcia dla mas mniejszości węgierskiej). W okresie urzędowania lewicowego rządu w Budapeszcie, działający w Rumunii Demokratyczny Związek Węgrów w Rumunii przyjął taktykę współpracy i współrządzenia z rządami w Bukareszcie. Natomiast na Zakarpaciu narastającym problemem stała się dysfunkcyjność państwa i niepewność egzystencjalna. Z Zakarpacia i z Wojwodiny rozpoczął się trwający do dziś nieustanny exodus na Węgry i do Europy Zachodniej. Liczba obywateli Węgier wzrosła o milion w przypadku podwójnego obywatelstwa, które można uzyskać w drodze uproszczonej naturalizacji i o około 100 000 więcej w przypadku obywatelstw odzyskanych w diaspory zachodniej. Wraz z nowelizacją Ustawy zasadniczej w dniu 25 kwietnia 2011 r. państwo węgierskie przejęło odpowiedzialność (wcześniej w konstytucji posługiwano się jedynie formułą „poczuwa się odpowiedzialny”) za Węgrów za granicą. Uzupełnieniem tego było przyznanie prawa głosowania korespondencyjnego, na które do 2022 r. zarejestrowało się 456 tys. (z ok. 750 tys. uprawnionych do głosowania za granicą), z czego głosowało 319 tys. Ci nowi wyborcy przeważającą większością głosowali w każdych wyborach na Fidesz. W obecnym systemie oznacza to maksymalnie trzy mandaty, ale w niektórych przypadkach, jak w 2014 r., „to zadecydowało” o losach dwóch trzecich parlamentu (*Nemzettudat, identitáspolitika...*, 2019).

Fidesz wykorzystuje doświadczenia historyczne narodu i wykorzystuje je w swojej grze politycznej z Brukselą. W jednym z przemówień Orbán porównał walki toczone przez Węgrów z Habsburgami do obecnych zmagania narodu węgierskiego z Unią Europejską. W 2017 r. w przemówieniu Orbána w siedmiogrodzkim Băile Tușnad w 2017 r., przeciwstawiono sobie elity krajowe i międzynarodowe. Premier stwierdził, że „walka między globalną, ponadnarodową elitą a patriotycznymi, narodowymi liderami na światowej arenie politycznej stała się rzeczywistością [...] W 2010 r. bylibyśmy prekursorami tej polityki, nowej, patriotycznej polityki Zachodu”. Podczas kampanii wyborczej w 2018 r. zarzucił elitom liberalnym państw zachodnich, że kontrolują opozycję nad Dunajem: „Partie opozycyjne nie mają nic wspólnego z jednością narodową – mówił Orbán. Prawda jest taka, że w kampanii, która nas czeka, musimy przede wszystkim przeciwstawić się siłom zewnętrznym, musimy stawić czoła błotowi mafii Sorosa i brukselskich biurokratów, a także musimy wal-

czyć z mediami, którymi oni zarządzają” (*Orbán Viktor beszéde...*, 2019). W dyskurs narodowy po 1989 roku, a szczególnie po 2010 roku, wpisuje się także wątek turański, idea pokrewieństwa z ludami azjatyckimi, co jest kontynuacją wyraźnej antyeuropejskiej linii w polityce węgierskiej jeszcze od początku XX wieku (Ungváry, 2104).

W ramach Unii Europejskiej, Węgry mają możliwość wypracowania nowej jakości kontaktów z mniejszością węgierską mieszkającą poza granicami kraju. Możliwy staje się wolny wybór szkoły, pracy i miejsca zamieszkania, co nie wyklucza obecnie mniejszości węgierskiej i diaspory w UE, która nie ma obywatelstwa węgierskiego. Likwidacja lub wirtualizacja granic międzypaństwowych pociąga za sobą konieczność reinterpretacji stosunków z sąsiednimi narodami i intensywny rozwój stosunków. Otwiera to nieoczekiwane możliwości racjonalnej współpracy w realizacji zadań polityki narodowej wobec mniejszości węgierskiej. Ciągła ekspansja tych dziedzin obejmuje sferę kultury, edukacji, mediów, sfer religii, nauki, obywatelstwa, samorządu itp. Będzie to zadanie, które można zaplanować, umieścić w programach i zinstytucjonalizować w różnych sferach węgierskiej polityki kulturalnej, edukacyjnej i zagranicznej (Nagy, 2003).

Próby wypracowania modelu funkcjonowania dla mniejszości węgierskiej

Na początku lat 90. w węgierskiej myśli narodowej pojawiła się koncepcja tzw. bratnich narodów/narodów partnerskich (*társnemzetek*) polegająca na zdobyciu wpływów w krajach sąsiednich przez partie i stowarzyszenia węgierskiej mniejszości, a następnie uzyskaniu przez nie autonomii. Sens idei *társnemzet* polegał na tym, że tradycyjna mniejszość stałaby się nie tylko kategorią ilościową, ale także jakością polityczną, a część narodu żyjąca poza granicami Węgier, wcześniej zmuszona do bycia mniejszością narodową, odzyskałaby status wspólnoty².

Koncepcja *társnemzet* (narodów bratnich) była sformułowana przez Miklósa Duraya, a jej genezą były 70-letnie, bezowocne poszukiwania modelu współżycia słowacko-węgierskiego w ramach Czechosłowacji. Duray dążył do odbudowy madziarskiej jedności narodowej na drodze

² Új Szó, 1993. február (46. évfolyam, 25–48. szám) 1993-02-24 / 45. szám, szerda.

pokoju. Aby to osiągnąć naród węgierski potrzebował według niego nowej struktury. Jak to miałoby wyglądać w praktyce? Miała rozwinąć się federalistyczna struktura narodowa oparta na lokalnych władzach samorządowych, która z jednej strony tworzy braterskie stosunki między społecznością węgierską (mniejszością narodową w danym kraju) a narodem większościowym danego kraju, a z drugiej strony tworzy kulturowo zjednoczony naród węgierski składający się z politycznie niezależnych jednostek (Duray, 2000, s. 185–201).

W takich warunkach może rozwinąć się federalistyczna struktura narodowa oparta na władzach samorządowych, co z jednej strony, wytworzyłoby wspólnotową relację między społecznością węgierską a narodem większościowym danego kraju, a z drugiej strony, stworzyłoby zjednoczony pod względem kulturowym naród węgierski, składający się z jednostek politycznie niezależnych (Duray, 2000, s. 200–201). Granice w tym przypadku byłyby rzeczą drugoplanową, a ważne byłyby władze lokalne (samorządowe) tak na Węgrzech, jak i w krajach sąsiednich, które stworzyłyby pewną strukturę narodową opartą na lokalnych władzach samorządowych, która z jednej strony stworzyłaby relację narodowościową między społecznością węgierską a narodem większościowym danego kraju, a także stworzyłaby zjednoczony naród węgierski składający się z jednostek niezależnych politycznie bez względu na to pod jaką jurysdykcją formalnie znajdowałiby się jego członkowie (Bárdi, 2013, s. 42–45).

Koncepcja „narodów bratnich” zmierzała do stworzenia równoprawnego partnerstwa między Słowakami i Węgrami na Słowacji, ale wynikało to także z obawy jak nowe, niepodległe państwo słowackie będzie traktowało mniejszość węgierską (*Vádak és Tények...*, 1993). Zdaniem Duraya (potem jednego z założycieli Ruchu Politycznego Współżycie na Słowacji, węg. *Együttélés Politikai Mozgalom*) idea narodów bratnich mogłaby położyć kres wszelkim dyskusjom na temat Trianon, ponieważ gdyby Słowakom i Węgom ustanowiono wspólny status narodowy, Węgrzy z terenów obecnej Słowacji czuliby się tak, jakby żyli we własnej ojczyźnie (*Elhangzott a Kossuth Rádió...*, 2007).

Węgierska tożsamość narodowa jest obecnie kształtowana w toku dyskursu pomiędzy lewicą i prawicą. Rządy Orbána wyraźnie reprezentują trend suwerenności, odrzucają reorganizację UE w kierunku federalistycznym (Stany Zjednoczone Europy). Dekadę po pojawieniu się koncepcji „narodów braterskich”, rząd Orbana w 2001 roku przyjął Kartę Węgry. Był to kolejny przełomowy moment. Logika ustawy była nastę-

pująca: aby połączyć duchowo Węgrów mieszkających w sąsiednich krajach z ich dawną ojczyzną i zachęcić ich do pozostania Węgry, jako reprezentantów mniejszości narodowej w Rumunii, na Ukrainie, w regionach i osadach, które historycznie zamieszkiwali etniczni Węgrzy. Karta Węgry była kontynuacją strategii, rozpoczętej w 1990 r. i kontynuowanej przez wszystkie kolejne rządy węgierskie.

Karta Węgry mogła służyć jako element koordynujący różne społeczności w siedmiu krajach Europy Środkowej. Orban w sposób następujący mówił o tej ustawie: „Jestem przekonany, że [Karta Węgry] zawiera szereg nowości, nawet oceniając według standardów europejskich, a także zarysowuje węgierską koncepcję Europy przyszłości. Za czasów de Gaulle’a, Francuzi uważali, że Unia Europejska musi być związkiem państw należących do Europy. Za czasów kanclerza Kohla, Niemcy doszli do wniosku, że Unia musi być Europą regionów. A teraz my, Węgrzy, wpadliśmy na pomysł, że Europa przyszłości powinna być Europą wspólnot, Europą wspólnot narodowych, i o to właśnie chodzi w [omawianej ustawie]” (Csörgő i in., 2005, s. 4–8). Powiązany z integracją z UE, proces regionalizacji opiera się na przekonaniu, że wspólne interesy regionalne wezmą górę nad różnicami etnicznymi. Politycy węgierscy widzą szanse na integrację mniejszości węgierskiej w rozwoju obszarów przygranicznych i regionalizacji (a co za tym idzie decentralizacji) krajów sąsiednich. Idea regionalizacji nie współgra do końca z tym co robi na Węgrzech rząd Orbána, który w kraju realizuje centralizację administracji będącą przeciwieństwem tego czego oczekuje przykładowo od rządu rumuńskiego czy też słowackiego (Bárdi, 2017, s. 130–155). Ponadto warto wspomnieć, że w ramach realizacji stosunków węgiersko-węgierskich prawica węgierska dąży do budowy równoległego społeczeństwa mniejszościowego wraz z krajem macierzystym, próbując wykorzystać prawie pięć tysięcy organizacji obywatelskich w krajach sąsiednich. Jednocześnie na Węgrzech rządy po 2010 roku utrudniają funkcjonowanie organizacjom obywatelskim, a poprzez kontakty ze środowiskami mniejszości narodowych wzmacniają techniki demokracji przywódczej w społeczeństwach mniejszościowych. To z kolei – zdaniem Nándora Bárdiego – osłabia zdolność elit mniejszościowych do współpracy i obywatelską zdolność społeczności do samoorganizacji (Bárdi, 2017, s. 130–155).

Konsekwencją polityki Fideszu było to, że w 1999 roku w serbskiej Wojwodinie powstała Tymczasowa Narodowa Rada Węgierska (*Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanács*). Była prowizorycznym parlamentem węgierskim, działającym poza granicami Węgier. W tym samym roku po-

wstała Stała Węgierska Konferencja (Magyar Állandó Értekezlet), która była platformą prowadzenia dialogu przez reprezentację Węgrów poza granicami z krajem macierzystym. Teoretyczną podstawą tego rozwiązania miałyby być uznanie statusu „narodu partnerskiego” (*társnemzet*), mniejszości, uzyskując równy status „narodu partnerskiego” z członkami większości, zostałyby organicznie zintegrowane z państwem o pluralistycznym charakterze etnicznym, co umożliwiłoby im wszechstronny rozwój kulturalny, emancypację polityczną i integrację (Szarka, 2008, s. 102).

Środowiska naukowe postulowały, że nie można mówić o zjednoczonym narodzie, ponieważ od czasu traktatu z Trianon, Węgry i społeczności węgierskie za granicą rozwijały się w sposób, który doprowadził do znaczących różnic między nimi (Szarka i in., 2007)³. Wypracowanie wspólnej platformy ideowej i jednakowe traktowanie mniejszości węgierskiej narodowej w Europie Środkowej przez rząd w Budapeszcie jest trudne z uwagi na powstałe od 1920 r. różnice pomiędzy poszczególnymi państwami, w których ta mniejszość żyje. Te odmienne cechy i odmienne stosunki polityczne Węgrów w poszczególnych krajach doprowadziły do powstania metafory „narodu mozaikowego” (Ablonczy i in., 2010, s. 9–32).

W trakcie debaty zakładano, że „naród mozaikowy” miałby szansę przekształcić się w „naród kontraktowy” (węg. *szerződésnemzet*), gdzie poszczególne części narodu zawierałyby ze sobą umowę i ustalały, jakie są wspólne sprawy i obowiązki narodu (Szarka i in., 2007). Termin „naród traktatowy” w sensie prawnym oznaczałby, że naród stałby się podmiotem prawa międzynarodowego, jako strona biorąca czynny udział w konstruowaniu umów, w określonych kwestiach prawnych, w szczególności na płaszczyźnie funkcjonowania narodu, także tego w diasporze. Większość koncepcji zmierzających do uzyskania autonomii dla ludności węgierskiej uległa oddaleniu w okresie wojny domowej w byłej Jugosławii z powodu obaw sąsiednich stolic jak daleko mogłyby pójść żądania

³ Społeczności mniejszości węgierskich w XX wieku z konieczności stworzyły w swoim środowisku własne centra kulturalne, polityczne i religijne. Ponadto, równoległe z utratą przestrzeni etnicznej, w wielu przypadkach byli oni zmuszeni do powrotu do małych miast: m.in. Z Bratysławy do Dunaszerdahely, Somorja, Komárom, z Ungvár do Beregszász, z Marosvásárhely do Csíkszereda, Udvarhely i z Újvidék do Zenta, Kanizsa. Ten wymuszony rozwój wytworzył wielośrodkowe, policentryczne struktury w dziedzinie języka węgierskiego, kultury i edukacji publicznej, a także w całym węgierskim życiu narodowym i politycznym.

Budapesztu. W tych okolicznościach węgierskie rządy postawiły na rozwijanie dialogu ponad granicami. Koncepcja narodu kontraktowego proponuje instytucjonalizację rozwoju węgierskich wspólnot regionalnych żyjących w siedmiu różnych krajach Europy Środkowej i potwierdzenie ich specyficznych interesów (Szarka, 2002, s. 123–129).

Te oraz inne elementy można uznać za przejaw budowy nacjonalizmu/narodu międzypaństwowego (*trans-sovereign nationalism*) mający na celu tworzenie instytucji łączących naród ponad istniejącymi granicami państwowymi. Koncepcja narodu traktatowego zalecała instytucjonalizowanie kontaktów pomiędzy węgierskimi społecznościami regionalnymi zamieszkalymi w siedmiu różnych państwach sąsiednich i w kraju ojczystym a także egzekwowanie interesów narodowych w wymienionych środowiskach.. Idea zjednoczenia narodowego bez zmian granic (idea wirtualizacji granic po przystąpieniu do UE) wraz z retoryką podkreślającą gesty symboliczne dominuje wśród prawicowych polityków na Węgrzech (Szarka, 2002, s. 123–129).

Najważniejsze cele programów sformułowanych w stosunku do mniejszości węgierskiej po 1989 r. były następujące (A programok megvalósulhatók, 2000, s. 837). Uzyskanie dla języka węgierskiego statusu regionalnego lub języka urzędowego oraz możliwość wpłynięcia na strukturę administracyjną danego kraju lub regionu w taki sposób, aby Węgrzy stali się mniejszością regionalną. Ponadto liderzy polityczni Węgier dążą do tego, aby symbole mniejszości węgierskiej stały się oficjalne i uznawane. Nie zawsze ta tendencja jest zachowana, a widać to w wypadku zmagania o możliwość uznania flagi szeklerskiej (jej używanie jest zakazane w Rumunii, ale władze Węgier po 2010 roku manifestacyjnie eksponują ją często nawet zamiast flagi Unii Europejskiej). Po 1989 r. elity mniejszości węgierskiej sformułowały także dążenie do utworzenia autonomii narodowej, ponieważ sądzono, że instytucjonalizacja kontaktów węgiersko-węgierskich zmniejszy dyskryminację mniejszości. Sukcesem zakończyło się utworzenie węgierskich rad narodowych w Austrii, Słowenii, Chorwacji i w Serbii. Jednak nie osiągnięto tego samego w Rumunii, na Słowacji i w Ukrainie. W Rumunii do koalicji rządowej weszła co prawda partia węgierska (RMDSz), ale wcześniej musiała zrezygnować z postulatu autonomii w Siedmiogrodzie (Bárdi, 2008, s. 12–13). Za sprawą Zoltána Kántora, w świecie nauki pojawiła się koncepcja „nacionalizujących mniejszości”, w sąsiednich krajach. „Nacionalizujące mniejszości” różnią się od innych mniejszości, tym że te drugie nie budują własnych społeczeństw. Nacionalizująca mniejszość jest wystarczająco

liczna i prężna, aby mieć realną możliwość osiągnięcia wielu swoich celów. Ponadto nacjonalizujące mniejszości wyrażają aspiracje polityczne, a nie tylko cele kulturowe. Ich celem jest nie tylko zachowanie tożsamości narodowej/kulturowej, ale także instytucjonalizacja i budowa sieci z narodem macierzystym. „Nacjonalizująca mniejszość” próbuje przekształcić strukturę polityczną państwa, w którym zamieszkuje, i walczyć o reprezentację polityczną na szczeblu państwowym oraz o autonomię (Kántor, 2006, s. 157–159).

Po podpisaniu traktatów założycielskich, a następnie przystąpieniu do NATO i niepowodzeniu węgierskich ruchów autonomicznych za granicą, węgierska lewica zaczęła koncentrować się na międzynarodowej i dwustronnej ochronie mniejszości, a także miała nadzieję na rozwiązanie problemów Węgrów za granicą poprzez poprawę stosunków sąsiedzkich i udział partii węgierskich w rządzie. Prawica natomiast zdecydowanie opowiadała się za instytucjonalnym budowaniem stosunków kulturowych między narodami (reintegracją narodową osiągniętą przy pomocy tzw. wirtualizacji granic) i priorytetowo traktowała kwestie mniejszości w stosunkach sąsiedzkich. Drogi prawicy i lewicy w dyskursie narodowym rozeszły się (Bárdi, 2017, s. 130–155). W 2003 roku duchowny węgierski z rumuńskiego Siedmiogrodu, László Tőkés założył radę narodową pod nazwą *Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács*, która w 2008 roku przekształciła się w Węgierską Partię Obywatelską (*Magyar Polgári Párt*) przyjmując nazwę prawie identyczną, z tą jaką przybrał Fidesz na początku swojej aktywności. Wreszcie w 2011 roku powstała w Siedmiogrodzie *Erdély Magyar Néppárt*, partia prawicowa, która za cel aktywności postawiła sobie uzyskanie autonomii terytorialnej dla Węgrów w Rumunii. Jest to jeden ze sposobów prowadzenia przez węgierski rząd dialogu węgiersko-węgierskiego, budowania podstaw społeczeństwa obywatelskiego w krajach, gdzie zamieszkuje ludność węgierska, wsparcia ekonomicznego tych regionów. Zgodnie z definicją tego „narodu traktatowego”, każda z siedmiu mniejszości węgierskich w Europie Środkowej miałyby szczególne stosunki z Węgarami, w wyniku czego może nawiązać stosunki z funkcjonującymi w Budapeszcie rządami węgierskimi, ale takie stosunki, które odzwierciedlałyby specyficzne położenie poszczególnych zagranicznych wspólnot (Szarka, 2002, s. 408–409).

Podziały, które historycznie istniały wokół koncepcji narodu między obozami politycznymi jeszcze od czasów międzywojennych, pogłębiły się po 1989 roku (Bárdi, 2013, s. 350–352). Historyk Gábor Egry reprezentujący liberalno-lewicowy punkt widzenia uważa, że obywatele

mieszkający na Węgrzech są członkami „republiki”, państwa które rozwijało się w toku procesu historycznego, a jej granice są zasadniczo określone przez wspólne sprawy, o których decydują członkowie republiki. Zgodnie z lewicową koncepcją narodu, etniczni Węgrzy za granicą nie są pełnoprawnymi członkami społeczności „republikańskiej”, ponieważ są związani z krajem ojczystym poprzez znacznie mniej wspólnych interesów niż ci mieszkający na Węgrzech (Egry, 2010, s. 160–162).

To rozróżnienie na koncepcję narodu kulturowego i narodu politycznego doprowadziło potem do różnych abstrakcyjnych wizji w tym do prób oddzielenia przynależności etniczno-narodowej od politycznej. Warto tu podkreślić, prezydent Węgier, László Sólyom (były prezes Trybunału Konstytucyjnego w latach 1990–1998) kwestionował ideę istnienia zjednoczonego narodu węgierskiego. Według prezydenta, Budapeszt nie kierował zjednoczonym narodem (także w rozumieniu diaspory) za granicą, ponieważ taka jedność nie istnieje. Węgrzy mają kilka ośrodków, które muszą zostać zinstytucjonalizowane w ramach budowania węgierskiego narodu kulturowego w ramach tzw. stosunków węgiersko-węgierskich (*Sólyom László beszéde...*, 2010). Twierdził, że polityka państwa macierzystego powinna zmierzać do budowy sieci instytucji pomiędzy diasporami w różnych krajach (*Sólyom László beszéde...*, 2010). Sólyom zaproponował dwie kategorie odróżniające naród kulturowy od narodu na płaszczyźnie prawnej, co miałyby mieć wyraz w węgierskich terminach „állampolgárság” (obywatelstwo państwowe) i „nemzetpolgárság” (dosłownie „obywatelstwo narodowe”) (Körtvélyesi, 2020, s. 771–798). Ponadto w dyskursie Fideszu znajdują się także inkluzywne i ekskluzywne terminy dotyczące narodu. Etniczni Węgrzy mieszkający poza Węgrami w sąsiednich krajach zostali włączeni (i nie tylko symbolicznie) do koncepcji „narodu węgierskiego”. Węgrzy żyjący w krajach sąsiednich są okreśłani jako „obywatele/rodacy” (*nemzettársak*) lub „węgierscy ludzie” (*magyar emberek*), a Romowie i reprezentanci innych narodów niewęgierskich żyjący na Węgrzech są nazywani „współobywatelami” (*polgártársak*). Część środowisk naukowych interpretuje to jako centro-prawicową tzw. „miękką” definicję obywatelstwa i „twardą” koncepcję narodu (Ladányi i in., 2004).

Lewicowo-liberalny obóz polityczny uważa, że krewni etniczni są częścią narodu politycznego swoich państw macierzystych, które są za nich w głównej mierze odpowiedzialne. Priorytetem dla tego obozu stała się integracja euroatlantycka oraz poprawa stosunków z sąsiadami – co było warunkiem integracji – a w dalszej kolejności ochrona mniejszo-

ści węgierskich. Lewicowy rząd Horna, doszedłszy do władzy, podszedł do ochrony mniejszości w sposób bardziej techniczny, głównie na bazie norm międzynarodowych, nieznacznie wycofując się z niektórych żądań swoich węgierskich rodaków. We wrześniu 1996 r., po podpisaniu traktatu państwowego między Węgrami a Rumunią, RMDSZ weszła w skład koalicji rządowej w Rumunii (Mureşan, 1996, s. 163–179). W latach 1996–1998 stowarzyszenie rozwinęło swoją strukturę organizacyjną – jako organizacja parasolowa zrzeszała większość węgierskich instytucji. Takich instytucji i inicjatyw powstało po roku 2010 bardzo dużo. Przykładowo program *Határtalanul!* (Bez granic) z dotacją w wysokości 1,2 mld forintów” miał ułatwiać nawiązywanie kontaktów pomiędzy diasporą a ludnością Węgier. Program ReConnect zakładał pomoc w powrotach reprezentantów diaspory do ojczyzny.

Kształtowanie nowej koncepcji narodu po 2010 roku w okresie rządów Fideszu

Rozpoczynając karierę polityczną, Orbán jako polityk środowisk młodzieżowych wygłosił historyczne przemówienie na ponownym pochówku Imre Nagya, co było punktem kulminacyjnym „wynegocjowanej transformacji” (Schmidt-Schweizer, 2007). Lider Fideszu pojawił się na scenie politycznej, wygrywając młodzież przeciwko „starym” partiom dzierżącym dotąd władzę. Z czasem w opozycji do tych „starych elit” zjednoczył naród, który był uważany za „ostateczne źródło legitymizacji” i coś „przedpolitycznego” tworząc z dyskursu narodowego zmonopolizowany przez partię obszar. Zbudował fundamenty władzy politycznej i polityki historycznej w odniesieniu do populistycznych norm i wartości, na odnowionej koncepcji węgierskiego państwa narodowego i polityki tożsamości społecznej, próbującej ożywić dumę narodową i poczucie wartości narodu.

W latach 1998–2002 Fidesz próbował przekonać społeczeństwo do zaakceptowania nowego typu koncepcji narodu kulturowego wykorzystując symboliczną politykę i jedność rządów narodowo-partyjnych. Autorami nowych ram jedności narodowej byli eksperci Fideszu w sprawach dyskursu narodowego, Miklós Duray oraz Csaba Lőrincz (*Tett a nemzetéért...*, 2010, s. 139–156). Lőrincz stworzył prawne ramy koncepcji, na podstawie której do narodu węgierskiego włączano także mniejszość węgierską w krajach sąsiednich. Duray opowiadała się za tym, aby etniczni rodacy w krajach sąsiednich otrzymali indywidualne obywatelstwo,

aby móc współuczestniczyć w budowaniu narodu. W 1996 roku doszło do spotkania liderów węgierskich partii politycznych z przedstawicielami diaspory, podczas którego Orban wezwał uczestników do popierania idei autonomii narodowościowej, a nawet powołania Rady Autonomii. Lider Fideszu wyszedł z pomysłem, aby proces aspiracji euroatlantycznych sąsiadów Węgier uzależniać od ich gotowości do zagwarantowania praw mniejszości węgierskich żyjących na terytoriach tych państw. Co więcej, przestrzeganie praw mniejszości, podkreślanie zagadnień narodowych i akceptacja międzynarodowego monitorowania tych norm była coraz częściej uważana przez Budapeszt za „test gotowości danego kraju do integracji europejskiej” (Fox, Vermeersch, 2010, s. 338). Przykładem działania w interesie narodowym rządu Orbana jest ustawa o restytucji majątków utraconych na rzecz rządu Jugosławii po drugiej wojnie światowej jaką uchwalono w 2011 roku w Belgradzie. Przepis ten miał początkowo nie mieć zastosowania do państw takich jak Węgry, które były postrzegane jako państwo wrogie Jugosławii w drugiej wojnie światowej. Gdy rząd węgierski zagroził zablokowaniem procesu negocjacji Serbii do UE, kraj ten zgodził się na zmianę prawa i problem został rozwiązany stosunkowo łatwo.

Węgierska prawica nawiązuje do tradycji nacjonalistycznej, a nie do nowszych osiągnięć zachodnioeuropejskiej prawicy konserwatywnej, a dodatkowo na nowo „konstruuje” przeszłość oraz politykę historyczną. Tradycja narodowa dominuje na nowo po 1990 r., a partia Fidesz, która w momencie zmiany reżimu wydawała się partią liberalną, wyczuła potrzebę oportunistycznego wykorzystania nacjonalistycznego tonu na prawicy. To ta prawica dominuje od 2010 r. i ma w kraju niemal hegemoniczne aspiracje. Ambicje te potwierdziło przemówienie Viktora Orbána w Băile Tușnad w 2014 r. gdzie zdefiniował on nacjonalistyczne, antyliberalne idee, które miały być ważniejsze niż wartości demokratyczne. Premier stwierdził, że system liberalny sprzed 2010 r. nie był w stanie zabezpieczyć interesów narodowych Węgier, nie chronił własności publicznej, nie wzmacniał poczucia spójności narodowej. Według Orbána państwo po 2010 roku „...nie odrzucało podstawowych zasad liberalizmu, takich jak wolność, [...] ale zamiast tego zaproponowało inne, szczególne, narodowe podejście” (Juhász, 2014). Viktor Orbán i jego partia bez żadnej debaty decydują, co oznacza „interes narodowy”, co można uznać za rodzaj tautologii. To rząd Orbána reprezentuje interes narodowy, a zatem interes narodowy jest zawsze równy temu, co robi rząd (a krytykowanie tego faktu jest zdradą interesów narodu).

W 2001 r. uchwalono tzw. „Kartę Węgry”, która przyznała specjalne przywileje etnicznym Węgrom, oraz poprawki prawne z 2010 r., które ułatwiły uzyskanie podwójnego obywatelstwa. Wspomniana karta oferowała etnicznym Węgrom bezwizowy przyjazd do dawnej Ojczyzny, zatrudnienie i możliwości edukacyjne, ale wywołała tym samym protesty w sąsiednich państwach i krytykę ze strony UE (Węgry nie były jeszcze członkiem struktur unijnych). Kartę Węgry nowelizowano w 2002 r., kiedy do władzy doszedł lewicowy rząd, nadając priorytet przystąpieniu do UE i dobrym stosunkom sąsiedzkim. Polityka ta była kojarzona w sąsiednich stolicach z ideą „Wielkich Węgier” wywołała pewne napięcia z krajami sąsiednimi, które uważały, że Węgry naruszają ich suwerenność i podsycają nastroje irredentystyczne.

Ustawa z 2001 roku jest postrzegana jako środek ochrony i zachowania węgierskiego dziedzictwa kulturowego i językowego za granicą. Podobnie po uchwaleniu ustawy o obywatelstwie węgierskim z 2010 r. Słowacja zareagowała stanowczo i uchwaliła regulacje, na mocy których można było odebrać obywatelstwo słowackie tym osobom, które ubiegały się i następnie przyjęły obywatelstwo węgierskie. Część tych sporów z sąsiadami na poziomie polityki narodowej wpływa nawet na stosunki międzynarodowe. Kiedy we wrześniu 2017 r., Ukraina uchwaliła ustawę nakazującą używanie języka ukraińskiego w szkołach średnich na niekorzyść języków mniejszościowych, węgierskie władze rozpoczęły polityczny spór z Kijowem, a w dalszej konsekwencji, Budapeszt zaczął blokować negocjacje o integracji Ukrainy z NATO. W październiku 2018 r. obydwa kraje wydały dyplomatów.

W dyskursie politycznym węgierskiej prawicy ustawicznie podkreślana jest idea ciągłości cywilizacyjnej Kotliny Karpackiej i odwoływanie się do związku pomiędzy tą ciągłością a dorobkiem narodu węgierskiego w sferze kultury i gospodarki. Nie często ale dochodzi do nacjonalistycznych wypowiedzi w tym kontekście. W lutym 2016 r. podczas debaty parlamentarnej János Lázár, znany ze swoich ksenofobicznych poglądów, wypowiadał się za „zachowaniem węgierskiej hegemonii w Kotlinie Karpackiej” (Marosán, 2016). Z drugiej strony Unia Europejska z jej instytucjami ułatwiła ideowe „zjednoczenie Europy Środkowej” co jest na rękę węgierskiej prawicy. Minister zasobów ludzkich Zoltán Balog, oznajmił, że Kotliną Karpacką stanowi zjednoczoną węgierską przestrzeń narodową (większość sąsiadów Węgier z mniejszością narodową jest już członkami Unii Europejskiej) i że rząd węgierski postrzega ten region jako jedno terytorium narodowe pod względem edukacji, gospodarki, opieki

zdrowotnej i kultury. W dużej mierze ułatwia to wspomniana już Karta Węgry (Bátory, 2009, s. 31–48).

Od początku lat dziewięćdziesiątych węgierska polityka narodowa wywoływała spory między Węgrami a ich sąsiadami. Ustawy uchwalone przez węgierski parlament w ramach ich polityki narodowej były często postrzegane w sąsiednich stolicach jako rewizjonistyczne i ingerujące w sprawy wewnętrzne sąsiadów.

Kwestia mniejszości węgierskiej stała się upolitycznionym zagadnieniem, zarówno na Węgrzech, jak i za granicą. Oświadczenie Antalla z początku lat dziewięćdziesiątych stworzyło precedens i od tego czasu żaden polityk nie może przejść obojętnie obok tego zagadnienia. Fidesz jest partią, która na płaszczyźnie „polityki narodowej” osiągnęła prawie całkowite poparcie elektoratu. Wykorzystywanie idei narodowych przez lidera Fideszu było prawdziwym przewrotem, ponieważ Viktor Orbán zaczynał aktywność polityczną jako liberał, ale umiejętne wykorzystywanie dyskursu narodowego zapewnia mu od półtorej dekady ciągłość sprawowania rządów (Feischmidt, 2014).

Od 2010 roku jednym z filarów węgierskiej polityki zagranicznej jest tak zwana polityka narodowa (*nemzetpolitika*). Jej celem było „zachowanie kultury węgierskiej i wzmocnienie transgranicznego poczucia jedności wśród wszystkich, którzy uważają się za Węgrów”. Można ją interpretować jako zestaw symbolicznych, finansowych, politycznych środków i dyskursów skierowanych do węgierskich społeczności historycznych mieszkających poza państwem węgierskim. Słowo „naród” pojawia się w tytule niemal każdego dokumentu wydane go przez rząd po 2010 r., a także w nazwach powołanych przez nie instytucji. Tytuł ostatniego programu wyborczego Fideszu w 2010 r. brzmiał *Nemzeti ügyek politikája* (Polityka spraw narodowych), a w nim wszystkie obszary polityki (takie jak gospodarka, zdrowie, a nawet kwestia demokracji i praworządności) przedstawiono jako „sprawy narodowe”. Przykładowo rząd węgierski promował „nacjonalizm finansowy”, którego celem nie jest przede wszystkim osiągnięcie jakiegoś celu ekonomicznego (istnieją skuteczniejsze narzędzia do tego celu), lecz wzmocnienie „jedności, autonomii i tożsamości narodowej” (Mérő i in., 2017, s. 135–160).

Interes narodowy został przeddefiniowany tak, że od czasów objęcia rządów przez Fidesz obejmował nie tylko interesy obywateli Węgier, ale także interesy mniejszości i diaspory. Ten sposób budowania narodu stawia nowe wyzwania tradycyjnej koncepcji suwerenności państwowej,

podkreślając sprzeczność między rolami Węgier jako ojczyzny i państw z mniejszością madziarską (Csergő i in., 2005, s. 4–8).

Kilka lat po wprowadzeniu instytucji podwójnego obywatelstwa Fidesz wprowadził na swoje listy wyborcze do Parlamentu Europejskiego co najmniej trzech kandydatów pochodzących spoza Węgier a będącymi etnicznymi Węgrami (László Tőkés z Siedmiogrodu, Andor Deli z serbskiej Wojwodiny oraz jeden startujący z dziewiątego miejsca z ukraińskiego Zakarpacia). Kandydat z Siedmiogrodu tak oto opisał podczas jednego z wieców politykę Fideszu: „...transgraniczne zjednoczenie narodu po raz pierwszy stało się częścią polityki państwa podczas pierwszego gabinetu Orbána, a następnie, po zmianie rządu w 2002 r., proces ten mógł być kontynuowany w 2010 r. Według niego, w 2010 r. obywatele Węgier głosowali za zjednoczeniem narodowym i Unią Europejską, za unią Węgier w ramach Unii Europejskiej” (Tőkés..., 2014). Z wypowiedzi tej wynika, że część polityków Fideszu udział w Unii Europejskiej widzi jako szansę na wirtualne zjednoczenie narodu, za pomocą krajowych, węgierskich i unijnych instytucji. Eurodeputowany László Tőkés stwierdził nawet, że „zjednoczenie narodu poza granicami było czynem Viktora Orbána, ponieważ podniósł naprawę jego losu z poziomu lamentu do poziomu świadomej polityki narodowej” (Orbán Viktor: *korszakváltás...*, 2011). Węgierskie wysiłki na rzecz „wirtualizacji” granic politycznych były wysoce problematyczne w sąsiednich państwach, w regionie, w którym sąsiednie państwa nadal kładły silny nacisk na utrzymanie swojej suwerenności terytorialnej, a niektóre z nich dopiero co nabyły ową suwerenność. Dziedzictwo dawnych relacji między Węgrami a ich sąsiadami ożywiło odwieczne rumuńskie i słowackie obawy, że wirtualizacja granic była jedynie przykrywką dla pragnienia do odradzania się węgierskiego rewizjonizmu.

Nowo uchwalona w 2011 roku węgierska konstytucja zaproponowana przez rząd poszła o krok dalej, formalnie biorąc odpowiedzialność za mniejszość węgierską w krajach sąsiednich, ale co więcej, określając, że istnieje *jeden naród węgierski*⁴. Po zmianie konstytucji myślenie „co jest węgierskie” przybiera nowy obrót i ma na celu stworzenie spójnej tożsamości narodowej. Narodowe credo Fideszu jest reprezentowane

⁴ Preambuła konstytucji Węgier z 2011 roku – rozpoczyna się od słów *mi, a magyar nemzet tagjai* (my, członkowie narodu węgierskiego), co pozostawia miejsce dla mieszkańców państwa węgierskiego, którzy nie są obywatelami tego kraju. Ustawa Zasadnicza Węgier z dnia 15 kwietnia 2011 r. <https://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2011.html>.

przez szeroko dyskutowaną Ustawę Zasadniczą i jej preambułę, Narodowe Wyznanie. Reżim Orbána stworzył asymetryczne kontrkonceptcje oparte na polityce tożsamości, którą rozwinął w okresie opozycji i zaczął budować własną tożsamość rządowo-narodową z większością konstytucyjną. Tekst konstytucji zaczyna się od „Narodowego credo” (*Nemzeti hitvallás*), w którym znajdujemy następujące stwierdzenie: *Obiecujemy zachować duchową i moralną jedność naszego narodu, rozdartego burzami minionego stulecia. Narodowości i grupy etniczne zamieszkujące Węgry uważamy za część narodu węgierskiego* (*Nemzeti hitvallás*, 2011). W preambule znajdujemy także stwierdzenie, że korona św. Stefana, pierwszego historycznego króla koronowanego w 1000 roku ucieleśnia konstytucyjną ciągłość państwowości Węgier i jedność narodu.

Władze Węgier uchwaliły w 2010 roku dzień 4 czerwca (4 czerwca 1920 roku podpisano traktat w Trianon), Dniem Jedności Narodowej (węg. *Nemzeti Összetartozás Napja*). Zgodnie z uchwałą Dzień Jedności Narodowej ma wyrażać jedność narodu i upamiętniać wydarzenie, o którym nie pamiętano w epoce komunizmu i nie było oficjalnie upamiętniane od czasu demokratycznej transformacji w 1989 roku. W 2020 roku odsłonięto Pomnik Jedności Narodowej, na którym wygrawerowane zostały nazwy 12 000 historycznych gmin Węgier. Nazwy te pochodzą z 1913 roku i obejmują nie tylko miasta i wsie utracone na mocy traktatu triańskiego, ale także te, które pozostały na Węgrzech. Pomnik ujawnił wciąż istniejące podziały w ocenie traktatu, ale też według socjologów zrodził potrzebę skonstruowania nowych dyskursów społecznych i kontrolowania zbiorowej pamięci jako główną motywację (*Hungary Celebrates...*, 2023).

Podsumowanie

Węgierska polityka konserwatywna wybrała strategię ponadpaństwową, dążąc do pogodzenia wysiłków na rzecz budowania narodu z procesami integracji europejskiej. Opcja ta oznaczała rezygnację z idei zmian granic: ponadpaństwowa wizja narodu utrzymuje, że ta budowana po 1989 roku wspólnota polityczna powinna opierać się na tożsamości narodowej bez tworzenia państwa narodowego. Fidesz poparł ideę stopniowej „wirtualizacji” granic państwowych w ramach Unii, ale podjął wysiłki zmierzające do realizacji spójności kulturowej.

Droga prowadząca do budowy wspólnoty narodowej przy wykorzystaniu „ponadpaństwowego nacjonalizmu” przyspieszyła po 2010 roku. Prowadziła ona przez dotkliwą porażkę, gdy referendum zainicjowane przez Światową Federację Węgrów w sprawie wprowadzenia podwójnego obywatelstwa w grudniu 2004 r. zakończyło się niepowodzeniem, ale już drugi rząd Fideszu, powstały w 2010 r., natychmiast naprawił ten błąd i uchwalił ustawę o podwójnym obywatelstwie, co stanowiło kolejny ważny krok w realizacji transsuwerennej strategii mobilizacji prawicy. Nacisk na współpracę etnopolityczną (rozwój tzw. dialogu węgiersko-węgierskiego) upolitycznił kontekst Kotliny Karpackiej. Wykorzystanie takich toposów jak idea 1000-letnich granic i przywoływanie węgierskiej wyższości kulturowej, jedynie zwiększają podejrzenia co do intencji Węgiei. Można pokusić się o stwierdzenie, że dla węgierskiej prawicy naród powinien mieć przewagę ponad państwem. To podejście zakłada, że aby osiągnąć cele narodowe, naród musi mieć silną władzę nad państwem. W ten oto sposób prawica przeniosła kwestię narodu (czy też dyskurs narodowy) do centrum polityki węgierskiej. Fidesz zaczął postrzegać siebie jako depozytariusza wartości i interesów narodowych. Jego staraniom w tym celu w znacznym stopniu pomagała niezdolność lewicy politycznej do wypracowania akceptowalnego przez większość społeczeństwa pojęcia narodu.

Interesy konkurencyjne:

Autor oświadczył, że nie istnieje konflikt interesów.

Competing interests: The author has declared that no competing interests exists.

Wkład autorów

Konceptualizacja: Tadeusz Kopyś

Analiza formalna: Tadeusz Kopyś

Metodologia: Tadeusz Kopyś

Opracowanie artykułu – projekt, przegląd i redakcja: Tadeusz Kopyś

Authors contributions

Conceptualization: Tadeusz Kopyś

Formal analysis: Tadeusz Kopyś

Methodology: Tadeusz Kopyś

Writing – original draft, review and editing: Tadeusz Kopyś

Bibliografia

- Ablonczy B., Bárdi N. (2010), *Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő*, w: *Határon túli magyarok a 21. században*, red. Bitskey Botond, KEH, Budapest.
- Antall J. (2008), *On the Eve of the Election*, w: *József Antall – Prime Minister of Hungary. Selected Speeches and Interviews (1989–1993)*, red. Géza Jeszenszky, József Antall Foundation, Budapest.
- Bárdi N. (2000), *Cleavages in cross-border magyar minority politics*, Regio, 1.
- Bárdi N. (2004), *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*, Kalligram, Pozsony.
- Bárdi N. (2008), *A magyar-magyar párbeszéd keresése*, "Pro minoritate", nr 2, s. 12–13.
- Bárdi N. (2012), *Túl a kásahegyen*, <http://erdelyirport.ro/interju/tul-a-kasahegyen>.
- Bárdi N. (2013), *Different Images of the Future of the Hungarian Communities in Neighbouring Countries, 1989–2012*, "European Review", 21/4.
- Bárdi N. (2013), *Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek 1989 után*, "METSZETEK-Társadalomtudományi Folyóirat", nr 2–3.
- Bárdi N. (2017), *Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája*, w: *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*, red. Jakab András, Urbán László, Osiris, Budapest.
- Bárdi N., Éger Gy. (2000), *Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999*, Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Bátory A. (2009), *Kin-state identity in the European context: Citizenship, nationalism and constitutionalism in Hungary*, "Nations and Nationalism", 16(1).
- Csergő Zs., Goldgeier J. (2005), *The European Union, the Post-Communist World and the Shaping of the National Agendas*, <http://aei.pitt.edu/id/eprint/3004>, s. 4–8.
- Demers B. (2024), *Hungarian Nationalism in Orbán's Era: The Case of Martfű*, "Nationalities Papers", Published online, s. 1–16.
- Duray M. (2000), *Az egyetlen demokratikus kibontakozási lehetőség az önkormányzatok megerősödése*, w idem, *Változások küszöbén*, Budapest.
- Duray M. (2000), *Az egyetlen demokratikus kibontakozási lehetőség az önkormányzatok megerősödése in Miklós Duray, Változások küszöbén*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Duray M. (2016), *Rendszerváltozás, rendszerváltoztatás, rendszerváltás a Kárpát-medencében 1963–2015*, I. kötet, RETÖRKI könyvek, Lakitelek, 14/1.
- Egedy G. (2013), *Conservatism and Nation Models in Hungary*, "Hungarian Review", 3.
- Egry G. (2010), *Otthonosság és idegenség identitáspolitika és nemzetfelfogás Magyarországon a rendszerváltás óta (Being at Home and Feeling Like a Stran-*

ger. *Identity Politics and Nation Concepts in Hungary since the Change of Regime*), Napvilág Kiadó, Budapest.

Egyed I. (1943), *A mi alkotmányunk*, Magyar Szemle Társaság, Budapest.

Elhangzott a Kossuth Rádió "Szülőföld határok nélkül" című műsorában. Duray Miklóssal Hajákné Szabó Mária beszélgetett, Reggeli Sajtófigyelő, 2007, július – Miniszterelnöki Hivatal Nemzetpolitikai Főosztálya, 27.07.2007.

Erdődy G. (2011), *Tradicionális történelmi identitás – modern politikai eszmerendszer. Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája és annak nemzeti történelmi beágyazottsága*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Europe's Big Problem Is Brusselsism, the Stealthy Withdrawal of Powers from the Nation States (2016), "Abouthungary," January 14, 2016, Accessed September 5, 2024. <https://abouthungary.hu/speeches-and-remarks/>.

Feischmidt M. (2014), *Nemzetdiskurzusok a mindennapokban és a nacionalizmus populáris kultúrája*, w: *Nemzet a mindennapokban: Az újnacionalizmus populáris kultúrája*, red. M. Feischmidt, R. Glózer, Z. Ilyés, s. 7–48, Hungary: L'Harmattan, Budapest.

Fowler B. (2004), *Concentrated orange: Fidesz and the remaking of the Hungarian centre-right, 1994–2002*, "Journal of Communist Studies and Transition Politics", 20(3).

Fox J., Vermeersch P. (2010), *Backdoor Nationalism*, "European Journal of Sociology", 51(2).

Halász I. (2013), *A magyar politikai közösség jogi újragondolása 2012 után – kiindulópontok, eszközök, dilemmák és veszélyek* (The Legal Redefinition of the Hungarian Political Community after 2012 – starting points, methods, dilemmas, and dangers), "Kisebbségkutatás", 3.

Hungary Celebrates Day of National Cohesion (2023), <https://hungarytoday.hu/hungary-celebrates-day-of-national-cohesion/>.

Juhász A. (2014), *Announcing the "illiberal state"*, Heinrich Böll Foundation, <https://www.boell.de/en/2014/08/21/announcing-illiberal-state>.

Kántor Z. (2006), *The Concept of Nation in the Central and East European "Status Laws"*, w: *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*, red. Z. Kántor i in., "Slavic Eurasian Studies", no. 9, Sapporo.

Kántor Z. (2006), *The Status Law Syndrome and Regional/National Identity: Hungary, Hungarians in Romania, and Romania*, w: Ieda Osemu, *Reconstruction and interaction of Slavic Eurasia and its neighboring worlds*, Sapporo, "Slavic Eurasian Studies", https://srch.slav.hokudai.ac.jp/...ses/06_kantor.pdf 2006, s. 157–159.

Kiss B. (2017), *A jobbközép politikai közösség kommunikációja, 1997–2006*, w: *A polarizáció évei. Politikai kommunikáció Magyarországon, 1997–2006*, pod red. Kiss Balázs, MTA TK, Budapest.

- Kiss T. (2016), *Unrelieved ethnic hegemony but increasing transnationalism? Romanian public perceptions of Transylvanian Hungarian ethno-political claims and Hungarian kinstate policies*, "The Tom Lantos Institute Yearbook of Human Rights and Identity", s. 18–19.
- Körtvélyesi Zs. (2020), *Nation, Nationality, and National Identity: Uses, Misuses, and the Hungarian Case of External Ethnic Citizenship*, "International Journal for the Semiotics of Law", 33, s. 771–798.
- Ladányi J., Szelényi I. (2004), *Roma etnicitás és társadalmi kirekesztettség*, w: *Nemzet a társadalomban*, pod red. Csilli Fedinec, Budapest.
- Marosán Gy. (2016), *A Kárpát medencei hegemonia délibabja (The mirage of Carpathian Basin hegemony)*, *Heti világgazdaság* 13 March, <https://hvg.hu/>.
- Mérő K., Dóra P. (2017), *Bankunió és banknacionalizmus. A magyar eset kelet-közép-európai kontextusban*, "Politikatudományi Szemle", 26(1).
- Mureșan M. (1996), *A 'Historical Reconciliation.' The Romanian-Hungarian Treaty of 1996*, "Acta Musei Napocensis" 56(II), s. 163–179.
- Nagy B. (2003), *A szuverén határai*, "Fundamentum", nr 2.
- Németh Zs. (2002), *Magyar kibontakozás*, Püski, Budapest.
- Nemzeti hitvallás* (2011), Magyaror szág Alaptörvénye, <https://cdn.kormany.hu/uploads/sheets/a/a1/a19/a19322ac3abc563dbd1eb6b332d72b3.pdf>, 12.03.2025.
- Nemzeti identitás – egység vagy sokszínűség* (2013), Friedrich Ebert Stiftung, https://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzes/18/nemzeti_identitas_egyseg_vagy_sokszinuseg.pdf, 22.03.2025.
- Nemzettudat, identitáspolitika és nemzetpolitika a mai Magyarországon* (2019), Friedrich-Ebert-Stiftung, Political Capital, https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/FES_Tanulmany_Identitas_191211.pdf.
- Orbán Viktor beszéde a XXVIII. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban* (2019), <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-xxviii-balvanyosi-nyari-szabadegyetemes-diaktaborban>.
- Orbán Viktor: korszakváltás kell a sikeres nemzeti politikához!* (2011), <https://www.dehir.hu/belfold/orban-viktor-korszakvaltas-kell/2011/07/23/>, 12.03.2015.
- Pozsony és Belgrád fenntartásait hangoztatja – Nyilatkozatok a magyar-magyar csúcsról*, Népszava, 8 sierpnia 1996 r.
- Romsics I. (1996), (ed.), *Nemzeti traumánk: Trianon in Romsics (ed.), Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*, Osiris, Budapest.
- Romsics I. (1998), *Trianon és a magyar politikai gondolkodás, 1920–1953: tanulmányok*, Osiris, Budapest.
- Schmidt-Schweizer A. (2007), *Politische Geschichte Ungarns von 1985 bis 2002: von der liberalisierten Einparteienherrschaft zur Demokratie in der Konsolidierungsphase*, Südosteuropäische Arbeiten (132) München.
- Smuk P. (2015), *The Concept of the Nation in the Fundamental Law of Hungary*, "Politeja", 12(8 (31/2)).

- Sólyom László beszéde a Nemzeti Összetartozás Napján az Országgyűlésben (2010), <https://felvidek.ma/2010/06/06/solyom-laszlo-beszede-a-nemzeti-osszetartozas-napjan-az-oroszaggyulesben/>, 24.03.2025.
- Sütő A. (1977), *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*, Kriterion Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó I. (2006), *Nemzeti tematika és politikai szocializáció A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*, Praca doktorska z 2006 r.
- Szabó I. (2007), *A nemzet fogalmi konstrukciója a Fidesz diskurzusaiban 1998 és 2006 között*, "Politikatudományi Szemle", XVI/3.
- Szarka L. (1998), *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*, Ister, Budapest.
- Szarka L. (2002), *Szerződéses nemzet, w: A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*, red. Z. Kántor, Teleki László Intézet, Budapest.
- Szarka L. (2008), *Menšinovy politický pluralizmus a budovanie komunitnej identity madaarskej menšiny. Činnosť maďarských strán na slovensku v rokoch 1989–1998*, w: *Maďari na Slovensku (1989–2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej Unie*, red. J. Fazekas, P. Hunčík Péter, Somorja-Dunaszerdahely.
- Szarka L. (2010), *A kisebbségek helye a magyar nemzetfogalomban a 21. század elején*, <https://kisebbssegkutato.tk.hun-ren.hu/uploads/files/archive/200.pdf>.
- Szarka L. (2013), *Korszerű magyar nemzetfogalom*, http://www.mtaki.hu/docs/kulkapcsolati_strategia/kulkapcsolati_strategia_nemzetfogalom.pdf.
- Szarka L., Vizi B., Majtényi B., Kántor Z. (2007), *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*, Gondolat Kiadó, Budapest.
- Székely L. (2014), *A magyarországi 15–29 évesek nemzeti identitása*, w: *Magyar identitás határon innen és túl*, red. L. Székely, Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Budapest.
- Tátrai P., Molnár J., Molnár D. I., Kovály K., Eröss Á., Ferenc V., Rákóczi K. (2018), *A migrációs folyamatok hatása a kárpátaljai magyarok számának alakulására*, "Metszetek, Társadalomtudományi Folyóirat", 7/1.
- Tett a nemzetéért (Lőrincz Csaba – A mérték)* (2010), https://mandiner.blog.hu/2010/08/05/tett_a_nemzeteert_lorincz_csaba_a_mertek, 12.03.2025.
- Tőkés László: *az egységesülés felé tart a nemzet*, Kisebbségi Sajtófókus, 2014 május – Civitas Europica Centralis, 15.05.2014.
- Tözsér A. (2020), *A Kárpát-medencei magyar lakosság identitásának jellemzői*, "Polgári Szemle", 16, nr 4–6.
- Ungváry K. (2014), *Hungary and the European Union 1989–2014 – a Success Story?*, <https://eu.boell.org/en/2014/10/28/hungary-and-european-union-1989-2014-success-story>.
- Vádak és Tények. Egy óra Duray Miklóssal* (1993), "Vasárnap – családi magazin", január–június (26. évfolyam, 1–22. szám), 6.06.1993, nr 22.

Evolution of the Concept of Nation in Hungarian Politics after 1989

Summary

The evolution of the Hungarian conception of nation is marked by a gradual shift from a loose political and cultural identity, centred around monarchy and state, to a more ethnically defined and linguistically marked conception of nation. In particular, the 19th and 20th centuries played a key role in defining Hungarian nationalism, with a significant emphasis on the Hungarian language, territorial integrity and national sovereignty. The aim of this article is to analyse how the concept of nation has been shaped and evolved in Hungary after the political transition, since 1989. The analysis focuses on comparisons of politicians' statements and legal acts influencing the formation of the concept of nation. The focus is on the emergence and characteristics of a new vision of the Hungarian nation at a crucial moment in Hungary's regaining of sovereignty and pursuit of integration with the European Union, as well as in the unique situation of the Hungarian nation (a large Hungarian minority of approximately 5 million and a diaspora in European countries). Furthermore, the aim of the analysis is to try to find an answer who to the Hungarian nation in the circumstances of the breakdown of national unity in 1920 as a result of the Treaty of Trianon. It is also an attempt to present how national politics and national discourse changed not in Hungary after 1989. The subject has already been taken up many times by Hungarian researchers, but it is little known in Poland. We will also try to answer the question of what conception of the nation was tried to adopt in Hungary after the political transformation.

Key words: concept of nation, nationalism, Hungary, national minority, Hungarian diaspora

